

KAROL SIEMASZKO

 <https://orcid.org/0000-0002-9241-7094>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Przestępstwo czynu nierządnego z nieletnim w kodeksach karnych państw zaborczych i kodeksie karnym z 1932 roku. Przyczynek do badań

Abstract

The Crime of Pedophilia in the Criminal Codes of the Partitioning Countries and the Polish Criminal Code of 1932

The crime of pedophilia, as a separate type of prohibited act, appeared in Poland together with the criminal codes of the partitioning countries. These provisions were in many cases very casuistic, providing a different standard of protection for minors. The Criminal Code of 1932 introduced a uniform standard of protection through the provision of Article 203 penalizing the act of fornication with a minor. The author discusses not only the provisions of the partitioning codes and the Polish Criminal Code of 1932 relating to the crime of pedophilia, but also points to the conflict of these provisions with the provisions of the marriage law in force in Poland, which in some cases allowed children under 15 years of age to marry.

Keywords: Polish Criminal Code of 1932, the crime of so-called pedophilia, fornication

Słowa kluczowe: kodeks karny z 1932 r., przestępstwo tzw. pedofilii, czyn nierządny

I

Problematyka tak zwanych przestępstw seksualnych w pierwszej połowie XX w. była już przedmiotem pewnego zainteresowania ze strony historyków i historyków prawa. Wśród prac dotyczących tej tematyki wskazać trzeba między innymi artykuł Bartłomieja Międzybrodzkiego „Problematyka przestępczości seksualnej w latach 40. i 50. XX w.

Trudności badawcze”¹. Zagadnieniu przemocy seksualnej w okresie Polski Ludowej poświęcona została praca Piotra Perkowskiego „Przemoc seksualna i niuanse wrażliwości społecznej względem kobiet w świetle źródeł okresu PRL”². Tematykę tę poruszał również Marcin Zaremba w swojej pracy *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*³. Karol Siemaszko poświęcił problematyce przestępstw nierządu jeden z rozdziałów monografii *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych w świetle orzecznictwa sądów okręgowych w Zielonej Górze i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w latach 1945–1950*⁴. Uwagi dotyczące historycznej przestępczości przeciwko wolności seksualnej i dawniej obowiązujących rozwiązań normatywnych w tym obszarze można znaleźć także na kartach prac dogmatyków prawa karnego, choćby w książce Mariana Filara *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*⁵. W ostatnich latach opublikowano także prace o charakterze pamiętnikarskim, bardzo często poruszające w pewnych aspektach problem przestępczości seksualnej w pierwszych miesiącach po zakończeniu drugiej wojny światowej⁶. W dotychczasowej literaturze historycznoprawnej brakuje prac poświęconych przestępstwu czynu nierządnego z nieletnim, czyli tak zwanej pedofilii. Ten typ czynu zabronionego współcześnie należy do najpoważniejszych przestępstw, budzących zdecydowanie negatywne reakcje społeczne.

II

Na ziemiach polskich przestępstwo obcowania płciowego z nieletnim jako osobny, wyodrębniony typ czynu zabronionego pojawia się dopiero w kodeksach państw zaborczych obowiązujących także w okresie Drugiej Rzeczypospolitej do 1932 r.⁷ W niemieckim kodeksie karnym z 1872 r. (dalej: n.k.k.) przestępstwa związane z obcowaniem płciowym z małoletnim przewidziane były w §§ 174 i 176 zamieszczonych w rozdziale 13 pod tytułem „Zbrodnie i występki przeciwko moralności”⁸. Jednoznacznie wskazywał on, że głównym dobrem chronionym była w tym wypadku moralność publiczna, dopiero w dalszej kolejności integralność seksualna pokrzywdzonego. Bez wątplenia było to rozwiązanie typowe dla dziewiętnastowiecznych kodeksów. Tendencja do swoistego „odmoralizowania” prawa karnego zaznacza się silniej dopiero w drugiej połowie XX stulecia⁹.

W § 174 pkt 1 n.k.k. penalizował czyn nierządny, którego wobec dzieci bądź pupili dopuszczali się ich opiekunowie, przybrani rodzice, przysposabiający, a także czyn nierządny, którego dopuszczali się duchowni, nauczyciele i wychowawcy, jeżeli po-

¹ Międzybrodzki, „Problematyka przestępczości”.

² Perkowski, „Przemoc seksualna”.

³ Zaremba, *Wielka trwoga*.

⁴ Siemaszko, *Wymiar sprawiedliwości*.

⁵ Filar, *Przestępstwo zgwałcenia*.

⁶ Por. np. Sawicka, *Wilcze dzieci*.

⁷ Filar, *Przestępstwa seksualne*.

⁸ Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej.

⁹ Rodzyńkiewicz, „Uwagi wprowadzające”, 597.

krzywdzeni nieletni byli ich wychowankami bądź uczniami. Było to zatem przestępstwo indywidualne. Z samej treści pojęcia czynu nierządnego wynikało, że jego celem było zaspokojenie popędu seksualnego¹⁰.

Niemiecki kodeks przewidywał za wspomniany powyżej czyn zagrożenie karą ciężkiego więzienia do pięciu lat. Za przestępstwo to ustawa przewidywała łagodniejszą sankcję niż w wypadku przestępstwa z § 176 pkt 3 n.k.k. Ten drugi przepis przewidywał bowiem karę dziesięciu lat ciężkiego więzienia za dopuszczenie się czynu nierządnego wobec osób, które nie ukończyły czternastego roku życia. Taką samą karą zagrożone było również nakłanianie małoletniego do popełniania czynów nierządnych oraz do ich znoszenia.

Wydaje się, że swoistą okolicznością wpływającą na łagodniejszą karalność przestępstwa z § 174 n.k.k. była nie tylko pewnego rodzaju więź emocjonalna między sprawcą będącym przybranym rodzicem, opiekunem, przysposabiającym małoletniego albo jego nauczycielem czy też wychowawcą a pokrzywdzonym, ale także odmiennie zakreślona granica wieku pokrzywdzonego. W § 174 n.k.k. kodeks nie wskazywał, że pokrzywdzonym nieletnim musi być osoba poniżej czternastego roku życia. Pokrzywdzonym mogły być zatem także osoby starsze, nawet dorosłe, o ile sprawcą był ich rodzic czy opiekun. Również w drugim zdaniu tego paragrafu, czyli w przepisie penalizującym czyn nierządny nauczyciela, duchownego, wychowawcy wobec nieletniego ucznia, nie pojawia się granica czternastu lat. Istotą przestępstwa z § 174 n.k.k. był bowiem stosunek zależności zachodzący między sprawcą a pokrzywdzonym. Przepis ten chronił zatem przede wszystkim właściwe relacje między rodzicami, przybranymi rodzicami, opiekunami, nauczycielami, wychowawcami i duchownymi a osobami pozostającymi w zależności od nich, a więc dziećmi, przysposobionymi, wychowankami, uczniami. Przepisem penalizującym czyn nierządny z nieletnim poniżej czternastego roku życia był natomiast przytoczony powyżej § 176 pkt 3 n.k.k. i ten właśnie przepis należy postrzegać jako zasadniczo penalizujący zachowania o charakterze pedofilskim. W ówczesnej doktrynie wskazywano, że do istoty przestępstwa § 176 pkt 1, 2 i 3 nie należy konieczność przełamania oporu pokrzywdzonego, który nie ukończył czternastu lat¹¹. Zatem czyn ten mógł być dokonany nawet wówczas, gdy pokrzywdzony nie stawiał jakiegokolwiek oporu, a w konsekwencji nawet wówczas, gdy nie sprzeciwiał się podjęciu aktu seksualnego. Jednocześnie wskazywano, że sama obecność osoby poniżej czternastego roku życia przy spełnianiu przez inne osoby czynu nierządnego nie wypełniała znamion przestępstwa¹². Sprawca przestępstwa z § 174 n.k.k. musiał także mieć świadomość, że osoba, wobec której dopuścił się czynu nierządnego, nie miała ukończonych czternastu lat¹³. Zatem w wypadku uzasadnionego, błędnego przekonania sprawcy, że pokrzywdzony miał ukończone czternaście lat, nie można było pociągnąć go do odpowiedzialności za przestępstwo tak zwanej pedofilii.

Rosyjski kodeks karny z 1903 r. (dalej: r.k.k.) obowiązujący na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego penalizował wiele różnych stanów faktycznych związanych z zachowaniami o charakterze pedofilskim. Posługiwał się przy tym szerokim pojęciem „czynu

¹⁰ Kałużniacki, Leżański, *Kodeks karny*, 93.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

lubieżnego”, rozumianego w doktrynie jako wszelkie formy zaspokojenia seksualnego poza stosunkiem heteroseksualnym¹⁴.

Przykładem był choćby art. 513 pkt 1 r.k.k. Zgodnie z brzmieniem tego przepisu sprawca winny czynu lubieżnego z dzieckiem niemającym lat czternastu podlegał karze do trzech lat więzienia lub umieszczenia w domu poprawy¹⁵. Bezprawności takiego czynu nie wyłączała świadoma zgoda pokrzywdzonego, zatem kodeks stał na stanowisku zakazu obcowania płciowego z osobami młodszymi niż te, które ukończyły czternasty rok życia.

Inaczej natomiast przepisy rosyjskie regulowały kwestię czynu lubieżnego z osobą między czternastym a szesnastym rokiem życia. Artykuł 513 pkt 2 r.k.k. penalizował czyn lubieżny z takim nieletnim, jednak tylko w sytuacji, gdy nastąpił on bez jego zgody lub wprawdzie za jego zgodą, ale zgoda ta była wynikiem nieświadomości pokrzywdzonego. Świadoma zgoda nieletniego, który ukończył lat czternaście, a nie ukończył lat szesnastu, była zatem okolicznością wyłączającą bezprawność czynu.

Ustawa rosyjska przewidywała również typ kwalifikowany przestępstwa czynu lubieżnego z nieletnim. Okolicznościami wpływającymi na surowszą karalność był fakt pozostawiania pokrzywdzonego nieletniego pod władzą lub opieką sprawcy, zmuszenie nieletniego do obcowania płciowego za pomocą gwałtu na osobie albo groźby zabójstwa, bardzo ciężkiego albo ciężkiego uszkodzenia ciała osoby, której grożono, lub członka jej rodziny, jeżeli taka groźba mogła wywołać obawę jej realizacji, oraz w sytuacji gdy pokrzywdzoną była osoba płci żeńskiej, a w wyniku czynu lubieżnego doszło do defloracji, lecz bez obcowania płciowego. Zgodnie z przepisami kodeksu za tego rodzaju przestępstwa dolna granica ustawowego zagrożenia wynosiła minimum trzy lata więzienia.

Warto także podkreślić, że art. 514 r.k.k. przewidywał szczególną ochronę dziewcząt, wprowadzając karalność czynu lubieżnego podjętego bez zgody pokrzywdzonej, która ukończyła szesnaście lat. Kodeks nie obejmował taką ochroną natomiast chłopców. Wydaje się, że tego typu regulacja była wyrazem priorytetowego traktowania jako dobra chronionego moralności publicznej, a nie wolności seksualnej.

W doktrynie ówczesnej zaznaczano, że działanie sprawcy przestępstw z art. 513–515 r.k.k. musiało bezpośrednio odnosić się do osoby pokrzywdzonej¹⁶. Dla realizacji znamion wskazanych powyżej przestępstw nie wystarczyło zatem samo podjęcie czynu lubieżnego, jak choćby obnażenia się w obecności pokrzywdzonego, konieczny był w tym wypadku kontakt fizyczny między sprawcą a pokrzywdzonym.

Odrębnym typem czynu zabronionego przewidywanym przez r.k.k. była pedofilia homoseksualna. Artykuł 516 r.k.k. przewidywał, że stosunek homoseksualny z dzieckiem, które nie ukończyło jeszcze czternastu lat, jest zagrożony karą ciężkich robót do ośmiu lat¹⁷. W świetle przepisu art. 3 r.k.k. przestępstwo to było zbrodnią.

Przepisy art. 520–522 r.k.k. penalizowały natomiast obcowanie płciowe z nieletnim. Przepis art. 520 pkt 1 r.k.k. wskazywał, że winny obcowania płciowego z nieletnią od lat czternastu do lat szesnastu bez jej zgody lub za jej zgodą, ale poprzez nadużycie jej nieświadomości, podlegał karze umieszczenia w domu poprawczym od lat trzech.

¹⁴ Makowski, *Kodeks karny*, 185.

¹⁵ *Kodeks karny z r. 1903*.

¹⁶ Makowski, *Kodeks karny*, 185.

¹⁷ *Kodeks karny z r. 1903*, VI.

Artykuł 521 r.k.k. penalizował natomiast obcowanie płciowe z nieletnią bez nadużycia jej nieświadomości, lecz wykorzystując jej bezradne położenie, winny podlegał karze więzienia. Przez pojęcie bezradnego położenia pokrzywdzonej rozumiano między innymi trudne warunki materialne czy brak rozeznania życiowego¹⁸. W doktrynie ówczesnej sformułowano pogląd, że sprawcą typów czynów zabronionych z art. 520–521 r.k.k. mógł być tylko mężczyzna¹⁹. Wspomniane przepisy penalizowały zatem jedynie obcowanie płciowe z nieletnimi dziewczętami. Natomiast w wypadku chłopców ustawodawca kwalifikował tego rodzaju czyny jako tak zwane przestępstwo pederastii z nieletnim od lat czternastu do szesnastu oraz tak zwane przestępstwo pederastii z dzieckiem do lat czternastu, przewidziane w przepisie art. 516 r.k.k.

Kolejnym typem czynu zabronionego penalizującego obcowanie płciowe z nieletnim był art. 522 r.k.k. Zgodnie z jego brzmieniem winny obcowania płciowego z dzieckiem niemającym czternastu lat podlegał karze ciężkich robót do lat dziesięciu. Kodeks rosyjski obejmował w tym wypadku ochroną dzieci obojga płci. W doktrynie jednoznacznie podkreślano, że sprawcą tego przestępstwa mogła być również kobieta, obcująca z chłopcem, który nie ukończył jeszcze czternastu lat²⁰.

Przepis art. 523 r.k.k. wskazywał z kolei, że okolicznością wpływającą na wyższą karalność jest współżycie w warunkach określonych w art. 520–522 r.k.k. z krewnym wstępnym lub zstępnym oraz osobą znajdującą się pod władzą bądź opieką sprawcy.

Należy podkreślić, że w związku z powstaniem w 1917 r. polskiego sądownictwa w Królestwie Polskim wydano 7 sierpnia 1917 r. przepisy przechodnie do rosyjskiego kodeksu karnego. Przepisy przechodnie zmieniały katalog kar przewidzianych w kodeksie z 1903 r. i jednocześnie wprowadzały zasady ich zamiany. Zgodnie z art. 4 tego aktu prawnego kara ciężkich robót terminowych była zamieniana na terminową karę ciężkiego więzienia²¹.

Rosyjski kodeks karny regulował kwestię przestępstw pedofilskich w sposób bardzo kazuistyczny, różnicując karalność tak zwanej pederastii z nieletnim, czynu lubieżnego i obcowania płciowego. Posługiwał się też różnymi pojęciami określającymi pokrzywdzonego, używając pojęcia dziecka, nieletniego i nieletniej. Ten kazuistyczny sposób regulacji odpowiedzialności za przestępstwo tak zwanej pedofilii był bez wątpienia w latach dwudziestych XX w. już przestarzały.

Obowiązująca w Galicji ustawa karna austriacka z 1852 r. (dalej: a.u.k.) penalizowała przestępstwo tak zwanej pedofilii, w § 128 wskazując, że kto nadużywa cielesnie chłopca lub dziewczyny poniżej lat czternastu [...] w celu zaspokojenia swych chuci zmysłowych, popełnia, jeżeli czyn nie stanowi zbrodni przewidzianej w § 129 lit. b, zbrodni zhańbienia zagrożoną karą ciężkiego więzienia od jednego roku do pięciu lat, w wypadku wystąpienia okoliczności obciążających sąd mógł orzec karę do dziesięciu lat ciężkiego więzienia, a w sytuacji gdy skutkiem działania sprawcy był uszczerbek na zdrowiu bądź śmierć pokrzywdzonego, ustawa przewidywała możliwość orzeczenia wobec sprawcy kary do dwudziestu lat ciężkiego więzienia.

¹⁸ Makowski, *Kodeks karny*, 194.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*, 197.

²¹ *Kodeks karny z r. 1903*, VI.

W doktrynie prawa karnego wskazywano, że termin „nadużycie cielesne” należy rozumieć jako jakiegokolwiek wykorzystanie ciała osoby przeciwnej płci do zaspokojenia popędu płciowego, nie musiało ono polegać wyłącznie na wykorzystaniu narządów płciowych pokrzywdzonego²². W pracach z lat osiemdziesiątych XIX w. wyrażano pogląd, że znamiona przestępstwa przewidzianego w § 128 a.u.k. zostaną zrealizowane już tylko poprzez samo dotykanie narządów płciowych dziecka, o ile miało to na celu zaspokojenie popędu seksualnego²³. Bez wątpienia zatem czynnikiem istotnym z punktu widzenia wypełnienia znamion tego przestępstwa był zamiar sprawcy, a mianowicie wspomniane już działanie w celu zaspokojenia popędu płciowego. Przy czym dla przypisania odpowiedzialności nie było konieczne, aby sprawca cel ten zrealizował²⁴.

III

Problem czynów nierządnych z nieletnimi był również podejmowany w pracach Komisji Kodyfikacyjnej. Jej członkowie zgodnie uznawali za słuszną konieczność wprowadzenia bezwzględnej ochrony nieletnich przed naruszeniem ich wolności seksualnej²⁵. Mimo tak zgodnego stanowiska dyskusję wzbudziła granica wieku, od której kodeks powinien zapewniać nieletnim ochronę. Stefan Glaser postulował, aby była to granica trzynastu lat, argumentując, że wykluczy to powoływanie się przez sprawców na błąd co do wieku²⁶. Aleksander Mogilnicki proponował natomiast wprowadzenie bezwzględnego zakazu współżycia seksualnego z osobami poniżej siedemnastego roku życia²⁷.

W projekcie części szczególnej polskiego kodeksu karnego przygotowanego przez Juliusza Makarewicza i opublikowanego w 1926 r. przyjęto w zasadzie stanowisko Mogilnickiego, wskazując, że ten „kto dopuszcza się czynu nierządnego, choćby za jej zgodą względem osoby mającej zmniejszoną zdolność rozpoznawania lub kierowania działaniem, lub względem osoby zdolności tej zupełnie pozbawionej, lub względem osoby nie mającej lat 17, poniesie karę więzienia do lat 5”²⁸. W projekcie wskazano zatem, że obcowanie z osobą, która nie ukończyła siedemnastu lat, bezwzględnie miało stanowić przestępstwo, niezależnie nawet od zgody tej osoby. Warto zwrócić uwagę, że Makarewicz zaproponował w swoim projekcie stosunkowo wysoką granicę siedemnastu lat. Obowiązujące wówczas na ziemiach polskich kodyfikacje zaborcze penalizowały bowiem czyn nierządny z osobą poniżej czternastego roku życia.

Podobna propozycja uregulowania kwestii przestępstwa pedofilii pojawiła się w projekcie autorstwa Wacława Makowskiego. Zgodnie z art. 100 tego projektu: „Kto dopuszcza się czynności nierządnej z osobą nieletnią poniżej lat 17 ulega karze więzienia

²² Przeworski, *Ustawa karna austriacka*.

²³ *Powszechna ustawa karna austriacka*, 98.

²⁴ *Ibid.*, 89.

²⁵ Szczygieł, „Przestępstwa przeciwko moralności”, 92.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Makarewicz, „Projekt wstępny części szczególowej”, 21.

od 5 do 10 lat”²⁹. Zwraca uwagę przyjęcie w projekcie znacznie surowszego zagrożenia karą. Według tej propozycji czyn taki miał być zagrożony karą od pięciu do dziesięciu lat więzienia, zatem dolna granica zagrożenia według projektu Makowskiego była górną granicą zagrożenia według projektu Makarewicza.

W projekcie kodeksu przyjętym po pierwszym czytaniu przez sekcję prawa karnego materialnego dokonano podziału przestępstwa pedofilii na dwa odrębne typy czynów zabronionych, mianowicie na przestępstwo nierządu z nieletnim poniżej trzynastego roku życia, zagrożone karą więzienia do dziesięciu lat, oraz przestępstwo nierządu z nieletnim poniżej siedemnastu lat zagrożone karą do pięciu lat więzienia³⁰. Okolicznością wpływającą na wyższą karalność miał być zatem wiek pokrzywdzonego. Rozwiązanie takie było przyjmowane także w kodyfikacjach karnych innych państw europejskich³¹. Niemniej w wypadku polskiego projektu nie zostało ono utrzymane i w kodeksie karnym z 1932 r. (dalej: k.k.) przyjęto jednolitą regulację przestępstwa czynu nierządne z nieletnim.

Kodeks karny z 1932 r.³² penalizował omawiany typ czynu zabronionego w art. 203 k.k. Zgodnie z jego brzmieniem, kto dopuszcza się czynu nierządne względem osoby poniżej lat piętnastu albo osoby zupełnie lub częściowo pozbawionej zdolności rozpoznania znaczenia swojego czynu, lub kierowania swoim postępowaniem, podlegał karze więzienia do lat dziesięciu. Przyjęto zatem, jak się wydaje kompromisową w stosunku do wcześniejszych propozycji, granicę piętnastu lat jako próg wyznaczający wiek pokrzywdzonego. Zwraca uwagę powiązanie przestępstwa tak zwanej pedofilii i obcowania płciowego z osobami niepełnoletnimi.

Na płaszczyźnie ustawowego zagrożenia karą przyjęto także rozwiązanie godzące wcześniejsze propozycje, przedstawiane na etapie prac w Komisji Kodyfikacyjnej, wprowadzając górną granicę ustawowego zagrożenia na poziomie dziesięciu lat więzienia, jednocześnie nie określając dolnej granicy. W takim wypadku należało się odwołać do znajdującego się w części ogólnej kodeksu art. 39, wskazującego, iż kara więzienia trwała najkrócej sześć miesięcy.

Pojęcie „czynu nierządne” było interpretowane bardzo szeroko. Obejmowało bowiem nie tylko odbycie stosunku seksualnego, ale także każdą inną czynność podejmowaną przez sprawcę w celu zaspokojenia popędu seksualnego³³. Mieściły się zatem w jego zakresie takie działania jak choćby dotykanie organów płciowych nieletniego³⁴. Sąd Najwyższy wskazał wprost, że czynem nierządny był każdy czyn mający na celu podniesienie pobudliwości lub zaspokojenie popędu płciowego przez zetknięcie się z ciałem innej osoby, przy czym nie było konieczne, aby w zachowaniu podjętym przez sprawcę wyraźnie widoczny był jego seksualny charakter³⁵. Istotne dla zakwalifikowania działania sprawcy jako czynu nierządne było ustalenie zamiaru, z jakim działał,

²⁹ Makowski, „Projekt wstępny części szczególnej”, 33.

³⁰ „Projekt części szczególnej kodeksu karnego”, 25.

³¹ Filar, *Przestępstwa seksualne*, 93.

³² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

³³ Siewierski, *Kodeks karny*, 274.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 1937 r. I K 963/36, Lex nr 52071.

a więc czy celem jego zachowania było zaspokojenie popędu seksualnego, czy jedynie niezabarwiona seksualnie pieszczota bądź wyraz poufałości³⁶.

Przedmiotem przestępstwa z art. 203 k.k. mogły być osoby obojga płci. Kodeks postulował się bowiem terminem „osoby poniżej 15 lat”, nie wskazując na płeć. W ówczesnej doktrynie zaznaczano także, że przedmiotem omawianego typu czynu zabronionego może być również osoba znajdująca się tylko w stanie chwilowego pozbawienia zdolności rozpoznawania działania lub kierowania swoim postępowaniem spowodowanym nadużyciem alkoholu, utratą przytomności, znajdująca się pod wpływem narkozy, a nawet śpiąca³⁷. Przy czym wprowadzenie pokrzywdzonego w stan nieprzytomności nie mogło się odbyć za przyczyną sprawcy, albowiem wówczas taki czyn należało kwalifikować jako przestępstwo z art. 204 k.k.³⁸

W odniesieniu do pokrzywdzonych, nieletnich bądź cierpiących na chorobę psychiczną, dla realizacji znamion tego przestępstwa nie miał znaczenia fakt, że pokrzywdzony zachęcał sprawcę do podjęcia współżycia cielesnego lub wykonania wobec niego innej czynności seksualnej. Dla realizacji znamion omawianego typu czynu zabronionego nie miała zatem znaczenia negatywna ocena postaw moralnych pokrzywdzonego³⁹.

Kodeks przyjmował założenie, że każda czynność seksualna przedsięwzięta wobec nieletnich oraz niepoczytalnych osób odbywa się wbrew ich woli⁴⁰. Przyjmowano zatem swoistą fikcję prawną, zakładając, że do czynów nierządnych z udziałem nieletniego dochodziło zawsze wbrew jego woli. W doktrynie podkreślano, że takie ujęcie przestępstwa tak zwanej pedofilii zbliżało ten typ czynu zabronionego do swoistej postaci zgwałcenia⁴¹.

W późniejszej literaturze prawniczej z lat sześćdziesiątych XX w. zaznaczano konieczność sięgania w sprawach o przestępstwo pedofilii do opinii biegłych lekarzy i psychologów. W szczególności wskazywano, że w przypadkach, gdy oskarżony jednoznacznie twierdził, iż był przekonany, że osoba pokrzywdzona ukończyła piętnaście lat, a przekonanie to było uzasadnione stopniem jej rozwoju fizycznego, to wówczas należy sięgnąć do opinii biegłego lekarza⁴².

Sąd rozpoznający sprawę w takich przypadkach nie mógł poprzestać jedynie na własnym przekonaniu co do stopnia rozwoju fizycznego osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Sprawca, który w uzasadnionym błędnym przekonaniu przypuszczał, że ma do czynienia z osobą, która ukończyła piętnaście lat, nie ponosił odpowiedzialności za omawiany typ czynu zabronionego⁴³. Wniosek taki wynikał wprost z regulacji art. 20 k.k., wedle której nie popełniał przestępstwa ten, kto dopuszczał się czynu pod wpływem błędu co do okoliczności należącej do istoty czynu. Bez wątplenia wiek pokrzywdzonego należał bowiem do istoty czynu przewidzianego w art. 203 k.k. Podkreślić przy tym należy, że przewidywana przez art. 20 §1 k.k. instytucja błędu faktycznego wyłączała możliwość popełnienia jedynie przestępstwa umyślnego, a takim było przestępstwo

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Laniewski, Sobolewski, *Polski kodeks karny*, 107.

³⁹ Filar, *Przestępstwa seksualne*, 93.

⁴⁰ Makarewicz, *Kodeks karny*, 484.

⁴¹ Filar, *Przestępstwa seksualne*, 92–3.

⁴² Wizelberg, „Uwagi na tle praktyki”, 59.

⁴³ *Ibid.*, 59–60.

z art. 203 k.k. W takim wypadku, co oczywiste, sprawca mimo błędu co do okoliczności mógł popełnić przestępstwo nieumyślne, jeśli kodeks przewidywał karalność nieumyślnego działania⁴⁴.

Warto podkreślić, że w kontekście odpowiedzialności za przestępstwo z art. 203 k.k. dostrzec można co najmniej dwie problematyczne kwestie. Pierwszą z nich była sytuacja, w której zarówno sprawca, jak i pokrzywdzony nie ukończyli piętnastu lat, a stosunek płciowy odbył się za obopólną zgodą. Jak wskazano powyżej, zgoda pokrzywdzonego nie miała znaczenia przy ocenie przestępczości działania sprawcy, niemniej takie okoliczności czynu bez wątpienia odbiegały od powszechnie przyjmowanej jego istoty. W ówczesnej doktrynie wskazywano, że w takim wypadku należy wobec obojga nieletnich zastosować środki wychowawcze, nie skupiając się na „teoretyczno-kazuistycznym roztrząsaniu subtelności prawnych odpowiedzialności jednego lub obu uczestników”⁴⁵.

Drugą szczególną sytuacją było zawarcie małżeństwa z osobą, która nie ukończyła piętnastu lat. Jak wiadomo, w Drugiej Rzeczypospolitej nie doszło do unifikacji osobowego prawa małżeńskiego, dlatego też kwestię tę regulowały przepisy byłych państw zaborczych. Na obszarze byłego Królestwa Polskiego i Kresów Wschodnich zagadnienie to regulowały przepisy ukazu carskiego z 24 czerwca 1836 r. Prawo o małżeństwie⁴⁶. Zgodnie z jego przepisami mężczyzna osiągał dojrzałość małżeńską wraz z ukończeniem osiemnastu lat, a kobieta wraz z ukończeniem lat szesnastu. Jednak małżeństwo zawarte między mężczyzną, który ukończył co najmniej czternaście lat, i kobietą, która ukończyła dwanaście lat, nie było nieważne z mocy prawa⁴⁷. Osoby, które zawarły takie małżeństwo, a także ich rodziców bądź opiekunów, którzy na to zezwolili, karano jedynie grzywną. Artykuł 7 Prawa o małżeństwie przewidywał także karę grzywny oraz karę dyscyplinarną dla duchownego, który udzielił ślubu takim osobom. W myśl art. 8 bezwzględnie nieważne było natomiast małżeństwo zawarte między mężczyzną, który nie ukończył czternastego roku życia, i kobietą, która nie ukończyła dwunastego roku życia.

Na obszarze byłej Galicji kwestię wieku uprawniającego do zawarcia ważnego małżeństwa regulował ABGB. Zgodnie z przepisami austriackiego kodeksu cywilnego małżeństwo za zezwoleniem ojca rodziny mogło zostać zawarte między osobami, które ukończyły czternaście lat⁴⁸. Małżeństwo zawarte przez osoby młodsze było nieważne z mocy prawa.

Na ziemiach byłego zaboru pruskiego kwestię tę regulował niemiecki kodeks cywilny. Zgodnie z jego przepisami mężczyzna osiągał dojrzałość do zawarcia związku małżeńskiego po ukończeniu dwudziestego pierwszego roku życia, a kobieta po ukończeniu szesnastu lat. Wyjątkowo, za zgodą sądu, kodeks dopuszczał możliwość zawarcia małżeństwa przez kobietę, która nie ukończyła jeszcze szesnastu lat.

Po zakończeniu wojny doszło do unifikacji prawa osobowego małżeńskiego na obszarze całego kraju. Dekret z 25 września 1945 r. Prawo małżeńskie⁴⁹ przewidywał w art. 6 § 1, że prawną zdolność do wstąpienia w związek małżeński mają mężczyzna

⁴⁴ Makarewicz, *Kodeks karny*, 98–9.

⁴⁵ Makowski, *Kodeks karny 1932*, 474.

⁴⁶ Prawo o małżeństwie (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1836, t. 18, nr 65).

⁴⁷ Stawecka-Firlej, „Małżeńskie prawo osobowe”, 83.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Dz.U. 1945 nr 48 poz. 270.

i kobieta, którzy ukończyli osiemnasty rok życia. Jednakże na podstawie art. 6 § 2 sąd grodzki mógł zezwolić na zawarcie małżeństwa osobie, która nie ukończyła osiemnastu lat i jednocześnie nie ukończyła jeszcze lat piętnastu. Warto także podkreślić, że przepisy prawa małżeńskiego nie wskazywały dolnej granicy wieku małoletniego, któremu sąd grodzki mógł wyrazić zgodę na zawarcie małżeństwa. W ówczesnej doktrynie podkreślano, że sąd zezwalając na zawarcie małżeństwa przez małoletniego, musiał się kierować ważnymi powodami, jak na przykład ciążą małoletniej, a przede wszystkim ocenić, czy taki związek będzie odpowiedni dla małoletniego oraz czy będzie gwarantował należyte wychowanie potomstwa⁵⁰. Wśród ważnych przyczyn wymieniano jednak także dostateczną dojrzałość siedemnastoletniej kobiety i gotowość do założenia ogniska domowego⁵¹. W doktrynie wskazywano także okoliczności, które nie mogły uzasadniać zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez małoletniego. W tym wypadku wskazywano takie okoliczności jak sytuacja, w której przyszli małżonkowie nie są zdolni do zarobkowania na własne utrzymanie, gdy narzeczony był znany ze złego prowadzenia się i złych obyczajów i tym samym mógłby narazić narzeczoną na zniewagę⁵². Wskazywano w doktrynie, iż nieprzekraczalną dolną granicą wieku, poniżej którego małżeństwo nie mogło zostać zawarte nawet za zgodą sądu, było czternaście lat⁵³.

Podsumowując, w okresie Drugiej Rzeczypospolitej na obszarze byłego zaboru rosyjskiego możliwe zatem było zawarcie ważnego małżeństwa z dziewczynką, która ukończyła lat dwanaście, natomiast w Galicji możliwe było zawarcie małżeństwa między osobami, które ukończyły lat czternaście. Natomiast pod rządami prawa małżeńskiego z 1945 r., obowiązującego na obszarze całego kraju, możliwe było legalne zawarcie małżeństwa z osobą poniżej piętnastego roku życia.

W kontekście dyspozycji art. 203 k.k. z 1932 r. rodziło się zatem pytanie o dopuszczalność stosunków seksualnych między takimi małżonkami. Dochodziło w tym wypadku do kolizji przepisów prawa małżeńskiego i kodeksu karnego. Kodeks karny uznawał bowiem, że dopuszczenie się czynu nierządowego, a więc przede wszystkim stosunku seksualnego, z osobą, która nie ukończyła piętnastego roku życia, stanowi przestępstwo niezależnie od zgody pokrzywdzonego.

W takim wypadku należało się przede wszystkim odnieść do treści pojęcia „czyn nierządny”. Makarewicz wskazywał, że „przez czyn nierządny należy rozumieć wszelkie działanie skierowane na zaspokojenie popędu płciowego w sposób inny, niż ten, który wyznacza społeczeństwo [...], a więc przez spółkowanie małżeńskie”⁵⁴. Podobnie Makowski podkreślał, że kwestia stosunków seksualnych została w istocie uregulowana w ramach instytucji małżeństwa⁵⁵. Zatem stosunek płciowy podejmowany przez małżonków nie był w ogóle kwalifikowany jako czyn nierządny. Jako czyn nierządny postrzegano natomiast pozamałżeńską aktywność seksualną, choć co oczywiste nie podlegała ona już wówczas represji karnej⁵⁶. W ówczesnej doktrynie zauważano także, że

⁵⁰ Witecki, *Prawo małżeńskie*, 18.

⁵¹ Grzybowski, Róžański, *Prawo małżeńskie*, 49–50.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Balon, *Prawo małżeńskie*, 7.

⁵⁴ Makarewicz, *Kodeks karny*, 483.

⁵⁵ Makowski, *Kodeks karny 1932*, 472.

⁵⁶ *Ibid.*

stosunki płciowe małżonków nie mogą stanowić czynu nierządno, gdyż wynika to z samej istoty instytucji małżeństwa, przede wszystkim z natury wzajemnych obowiązków małżeńskich⁵⁷.

W konsekwencji uznać należy, że legalne zawarcie małżeństwa przez osobę poniżej piętnastego roku życia, co po 1945 r. mogło nastąpić wyłącznie za zgodą sądu grodzkiego, wyłączało przestępczość stosunków płciowych podejmowanych przez małżonków. Nie było zatem żadnych podstaw do pociągnięcia drugiego z małżonków do odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 203 k.k. Podobnie należy rozstrzygnąć tę kwestię w wypadku obowiązujących w Drugiej Rzeczypospolitej przepisów Prawa o małżeństwie z 1836 r. oraz ABGB. Wydaje się, że w tych wypadkach zachodził kontratyp w stosunku do przestępstwa z art. 203 k.k. Zatem stosunek seksualny z nieletnim podejmowany w ramach zawartego związku małżeńskiego był zachowaniem zgodnym z prawem.

Bez wątplenia przepisy Prawa o małżeństwie z 1836 r. zezwalające na zawarcie małżeństwa z dwunastoletnią dziewczynką należy traktować jako dziedzictwo niemalże feudalne, choć przepisy te obowiązywały do końca istnienia Drugiej Rzeczypospolitej. Nowsze ustawodawstwo już tylko warunkowo, za zgodą sądu przewidywało możliwość zawarcia małżeństwa przez osoby, które nie ukończyły piętnastu lat. Przypadek ten obrazuje także zmieniającą się świadomość konieczności ochrony nieletnich przed zbyt wczesną inicjacją seksualną. Wskazywał na to choćby Makowski, podkreślając w swoim komentarzu, że nieletni nie mogą zdawać sobie sprawy z istoty i znaczenia aktu seksualnego, a wyłączenia ich od obcowania płciowego wymaga także interes społeczny⁵⁸.

Warto zaznaczyć, że sądy orzekające w sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k. z reguły traktowały sprawców dość surowo, uzależniając wymiar kary od sposobu ich działania. Przykładowo działający na tak zwanych Ziemiach Odzyskanych Sąd Okręgowy w Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w rozpoznawanych w 1948 r. sprawach o przestępstwo z art. 203 k.k. orzekał kary mieszczące się w przedziale od trzech do pięciu lat więzienia⁵⁹. Łagodniejszy był Sąd Okręgowy w Zielonej Górze, który sprawców omawianego przestępstwa skazał na kary mieszczące się w przedziale od jednego roku do dwóch lat więzienia⁶⁰. Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim skazał natomiast M.Ł. oskarżonego o czyn nierządno z nieletnią H.D. na karę łączną ośmiu miesięcy więzienia⁶¹. W tym wypadku na wymiar kary miał wpływ sposób popełnienia przestępstwa – sprawca nie dopuścił się obcowania płciowego z nieletnią, lecz jedynie dotykał intymnych części jej ciała.

Wyrazem tendencji do surowego traktowania sprawców omawianego typu czynu zabronionego było także późniejsze orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wskazywano w nim bowiem, że możliwe jest orzeczenie wobec sprawcy przestępstwa z art. 203 k.k. dodatkowej kary utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych, o ile sprawca działał z niskich pobudek⁶². Przy czym za niskie pobudki nie mogła być uznana sama

⁵⁷ Kalinowski, „Czy osoba, która na podstawie zezwolenia”, 173–4.

⁵⁸ Makowski, *Kodeks karny*, 473–4.

⁵⁹ Siemaszko, *Wymiar sprawiedliwości*, 167.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ APGW, Sąd Okręgowy w Gorzowie Wielkopolskim, sygn. 66/309/5.

⁶² Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 7 marca 1968 r. VI KZP 9/67, Legalis nr 555943.

chęć zaspokojenia popędu seksualnego, jak bowiem podkreślał Sąd Najwyższy, jest on fizjologiczną właściwością człowieka. Konieczne było wykazanie, że sprawca działał z innych jeszcze pobudek, jak choćby chęć poniżenia godności pokrzywdzonego, zemsta czy okazanie lekceważenia dla zasad porządku i współżycia społecznego⁶³.

IV

Kodeks karny z 1932 r. zdecydowanie zrywał z nadmierną kazuistyką ustaw zaborczych w przedmiocie regulacji przestępstwa pedofilii. Odchodził od praktyki nadmiernego „mnożenia” typów czynów odnoszących się do czynności seksualnych z nieletnimi⁶⁴. Bez wątplenia zatem przepis art. 203 k.k. był niezwykle syntetyczny, pozwalał na zakwalifikowanie jako „czynu nierządny z nieletnim” bardzo zróżnicowanych zachowań, nie zawsze polegających wyłącznie na obcowaniu płciowym, ale także takich, które współcześnie byłyby określane mianem innej czynności seksualnej. W późniejszej literaturze syntetyczne pojęcie „czynu nierządny” poddano jednak krytyce jako nieprecyzyjne i odwołujące się do ocen moralno-obyczajowych⁶⁵. Wskazywano także, że tego typu pojęcia stosowane przez ustawodawcę pozostawiały zbyt dużą swobodę ocenie sędziowskiej⁶⁶. Rozwiązanie legislacyjne przyjęte w art. 203 k.k. nakładało bowiem na sąd obowiązek oceny, czy w danej sytuacji doszło do czynu nierządny, czy też działanie sprawcy było tylko niewinną pieśczętą bądź wyrazem czułości⁶⁷. Sąd musiał także wymierzyć sprawcy adekwatną do wagi czynu karę, co – mając na względzie tak szeroki zakres pojęcia czynu nierządny z nieletnim – mogło być niejednokrotnie problematyczne.

Mimo wspomnianych wyżej mankamentów przepisu art. 203 k.k. rozwiązania legislacyjne wprowadzone przez kodeks karny z 1932 r. w sferze ochrony nieletnich przed wykorzystaniem seksualnym należy ocenić pozytywnie. Syntetyczne ujęcie znamion przestępstwa czynu nierządny z nieletnim pozwoliło uniknąć zbędnej i w istocie utrudniającej należytą ochronę tego dobra prawnego kazuistyki. Nie bez znaczenia dla ochrony nieletnich pozostawała również unifikacja przepisów prawa karnego na obszarze całego terytorium Drugiej Rzeczypospolitej, która nastąpiła wraz z wejściem w życie kodeksu karnego i zapewniała równy „standard” ochrony na terenie całego kraju. Z całą pewnością można zatem uznać, że kodeks z 1932 r. wprowadzał pierwsze nowoczesne uregulowania w zakresie penalizacji przestępstwa tak zwanej pedofilii w Polsce.

Na marginesie warto odnotować, że w kodeksie karnym z 1969 r. przyjęto nieco odmienne rozwiązania legislacyjne. Ustawodawca penalizując zachowania o charakterze pedofilskim, posłużył się w art. 176 k.k. z 1969 r. nieznanym dotychczas w polskim prawie karnym pojęciem „czynu lubieżny” popełniony względem nieletniego poniżej czternastego roku życia. Pojęcie to, podobnie zresztą jak przyjmowane w kodek-

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Filar, *Przestępstwa seksualne*, 93.

⁶⁵ Filar, *Przestępstwo zgwałcenia*, 71.

⁶⁶ Ryszka, *Historia państwa*, 92.

⁶⁷ Filar, *Przestępstwo zgwałcenia*, 69.

się z 1932 r. pojęcie „czynu nierządnego”, budziło poważne problemy interpretacyjne. W doktrynie prawa karnego lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku przyjmowano, że „czynem lubieżnym” były wszelkie czyny o charakterze seksualnym, które były w stanie w sposób obiektywny zakłócić prawidłowy rozwój nieletniego w sferze seksualnej⁶⁸. Wydaje się, że zmianę tę należy ocenić jedynie jako pewną korektę rozwiązań przyjmowanych w kodeksie z 1932 r., natomiast bez wątplenia nie była to zmiana o charakterze rewolucyjnym względem art. 203 k.k. z 1932 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gorzowie Wielkopolskim [APGW]

Zespół Archiwalny Sądu Okręgowego w Gorzowie Wielkopolskim: sygn. 66/309/5.

Źródła prawne

Źródła prawa

Prawo o małżeństwie (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1836, t. 18, nr 65).

Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r. z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami po rok 1918 wraz z ustawą wprowadzającą do kodeksu karnego dla Związku Północno-Niemieckiego (Rzeszy Niemieckiej) z dnia 31 maja 1870 r. Przekład urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa B. Dzielnicy Pruskiej. Poznań 1920. Transkr. Jakob Maziarz. <https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/384/edition/131> (dostęp: 28.02.2023).

Powszechna ustawa karna austriacka z dnia 27 maja 1852 r. z późniejszymi ustawami i rozporządzeniami, tudzież orzeczeniami c.k. Trybunału najwyższego. Cz. 1: O zbrodniach: §§ 1–232. Kraków: Księgarnia J.M. Himmelblaua, 1880

Kodeks karny z r. 1903 (przekład z rosyjskiego) z uwzględnieniem zmian i uzupełnień obowiązujących w Rzeczypospolitej w dniu 1 maja 1921 r. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, 1922.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. 1932 nr 60 poz. 571).

Dekret z 25 września 1945 r. Prawo małżeńskie (Dz.U. 1945 nr 48 poz. 270).

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 stycznia 1937 r. I K 963/36, Lex nr 52071.

Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 7 marca 1968 r. VI KZP 9/67, Legalis nr 555943.

⁶⁸ Filar, *Przestępstwa seksualne*, 97.

Inne

- Makarewicz, Juliusz, oprac. „Projekt wstępny części szczegółowej kodeksu karnego”. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego* 4, z. 2 (1926).
- Makowski, Waclaw, oprac. „Projekt wstępny części szczególnej kodeksu karnego”. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego* 4, z. 1 (1926).
- „Projekt części szczególnej kodeksu karnego w redakcji przyjętej w pierwszym czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej R.P.” *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego* 4, z. 3 (1929).

Opracowania

- Balon, Adam, oprac. *Prawo małżeńskie: dekret z dnia 25 września 1945 r. ogłoszony 7 listopada 1945 r. (Dz.U.R.P. Nr 48/45 poz. 270) obowiązujący od dnia 1 stycznia 1946 r. (Nowe prawo małżeńskie obowiązujące od dnia 1 stycznia 1946)*. Kraków: Związek Zawodowy Pracowników Wymiaru Sprawiedliwości Okręgu Apelacyjnego, 1946.
- Filar, Marian. *Przestępstwo zgwałcenia w polskim prawie karnym*. Toruń–Poznań: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1974.
- Filar, Marian. *Przestępstwa seksualne w polskim prawie karnym*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1985.
- Grzybowski, Stefan; Różański, Ignacy. *Prawo małżeńskie. Komentarz*. Kraków: Księgarnia Powszechna, 1946.
- Kalinowski, Stefan. „Czy osoba, która na podstawie zezwolenia władzy opiekuńczej zawarła związek małżeński z osobą nie mającą lat 15, popełnia przestępstwo z art. 203 k.k., spółkując z nią?”. *Państwo i Prawo* 9 (1947): 173–4.
- Kałużniacki, Juliusz; Leżański, Ryszard. *Kodeks karny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej z uwzględnieniem najnowszego ustawodawstwa i orzecznictwa Sądu Najwyższego*. Wyd. 4. Warszawa–Poznań: Skład Główny Wydawnictwa św. Wojciecha, 1925.
- Laniewski, Alfred; Sobolewski, Kazimierz. *Polski kodeks karny z 11 VII 1932 r.* Lwów: Wydawnictwo dr Maksymilian Bodek, 1932.
- Makarewicz, Juliusz. *Kodeks karny. Komentarz*. Wyd. 5. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1938.
- Makowski, Waclaw. *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego*. T. 3: *Część XX–XXXVIII k.k.* Warszawa: Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska, 1922.
- Makowski, Waclaw. *Kodeks karny 1932. Komentarz*. Wyd. 2. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1933.
- Międzybrodzki, Bartłomiej. „Problematyka przestępczości seksualnej w latach 40. i 50. XX w. Trudności badawcze”. *Sensus Historiae. Studia Interdyscyplinarne* 10, z. 1 (2013): 39–62.
- Perkowski, Piotr. „Przemoc seksualna i niuanse wrażliwości społecznej względem kobiet w świetle źródeł okresu PRL”. W: *Zapiski cierpienia*, red. Katarzyna Stańczak-Wiślicz, 283–301. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2011.
- Przeworski, Jan. *Ustawa karna austriacka o zbrodniach, występkach i przekroczeniach z dnia 27 maja 1852 r. obowiązująca w okręgach sądów apelacyjnych w Krakowie i we Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie*. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, 1924.
- Rodzynkiewicz, Mateusz. „Uwagi wprowadzające do rozdziału XXV kodeksu karnego z 1997 r.” W: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 2, red. Andrzej Zoll, 592–7. Kraków: Zakamycze, 2006.

- Ryszka, Franciszek, red. *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*. Część 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.
- Sawicka, Wioletta. *Wilcze dzieci*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2022.
- Siewierski, Mieczysław. *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*. Wyd. 8. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1958.
- Siemaszko, Karol. *Wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych w świetle orzecznictwa sądów okręgowych w Zielonej Górze i Głogowie z siedzibą w Nowej Soli w latach 1945–1950*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2022.
- Stawecka-Firlej, Agnieszka. „Małżeńskie prawo osobowe ustawodawstw porozbiorowych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestolecu międzywojennym”. *Acta Universitatis Wratislaviensis* 3483, *Prawo* 315 (2013): 75–94.
- Szczygieł, Tomasz. „Przestępstwa przeciwko moralności w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej”. *Z dziejów prawa* 10 (2017): 83–104.
- Witecki, Jan, oprac. *Prawo małżeńskie. Dekret z dnia 25 września 1945 r. (Dz.U.R.P. Nr 48 poz. 270.) i przepisy wprowadzające prawo małżeńskie: dekret z dnia 25 września 1945 r. (Dz.U.R.P. Nr 48 poz. 271.): z komentarzem*. Łódź: Spółdzielnia Wydawnicza „Prawo”, 1946.
- Wizelberg, Zygmunt. „Uwagi na tle praktyki sądowej w sprawach o przestępstwa z art. 203–204 k.k.” *Palestra* 1 (1968): 58–73.
- Zaremba, Marcin. *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*. Kraków: Znak, 2012.